

Gevolgen van verhuizingen over lange afstand voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen in Nederland, 1977-1996

Jeroen Smits¹

Summary

Effects of long-distance migration on the labour-force participation of married women in the Netherlands, 1977-1996

The effects of long-distance migration on the labour force participation of married women are studied for the Netherlands, using data from the 1977 and 1995/96 labour force surveys. The results show that married women who migrated in the year before the interview to another Dutch province are less likely to participate in paid employment than other married women. For longer moves (over at least two province boundaries) the negative effect on the wife's employment is stronger than for shorter moves (over one province boundary) and in 1995/96 it is somewhat weaker than in 1977. The strength of the migration effect differs among different groups of married women. In 1995/96, women with a high educational level and women who live in the Randstad experienced fewer negative effects of migration, whereas for women with children at home and for women whose husbands hold prestigious jobs the negative effects of migration are stronger than for other women.

1. Inleiding

Volgens de 'human capital' theorie is verhuizen over lange afstand een investering in menselijk kapitaal die zichzelf terug zou moeten betalen in de vorm van een hoger inkomen, een betere werkgelegenheidssituatie of een hoger beroepsniveau (Sjaastad, 1962). Personen die bereid zijn om over lange afstand te verhuizen kunnen meedingen naar meer banen; ze kunnen profiteren van een gunstiger werkgelegenheid elders, en door vaker van baan te veranderen zouden ze ook sneller ervaring opdoen (Blau & Duncan, 1967; Markham & Pleck, 1986). Positieve effecten van verhuizen zijn echter alleen te verwachten bij personen die verhuizen voor hun eigen carrière. Bij personen die meeverhuizen met een ander valt juist een negatief effect van verhuizen te verwachten. Deze personen worden in de Engelstalige literatuur 'tied movers' genoemd (Mincer, 1978). Onderzoek laat zien dat deze tied movers meestal vrouwen

zijn (Shihadeh, 1991).

Voor het feit dat deze vrouwen bereid zijn om voor de carrière van hun partner te verhuizen ondanks de vaak grote persoonlijke nadelen die daar voor hen aan verbonden kunnen zijn, worden verschillende verklaringen gegeven. Zo wijzen aanhangers van de human capital theorie erop dat gehuwde vrouwen in het algemeen een lagere bijdrage leveren aan het huishoudensinkomen dan hun man. Dat betekent dat het persoonlijke verlies van de vrouw gecompenseerd zou kunnen worden door het feit dat het huishouden als geheel er door de verhuizing op vooruit gaat (Mincer, 1978). Daarnaast is erop gewezen dat vrouwen in veel gevallen weinig andere keus hebben dan de verhuizing voor de man te accepteren. In het traditionele huishouden, met de man in de rol van kostwinner en de vrouw op de eerste plaats verantwoordelijk voor het huishouden, heeft de man meestal een hoger inkomen waardoor de vrouw financieel van hem afhankelijk is. Volgens de 'family power theory' (Blood & Wolfe, 1960) kan de man vanwege deze afhankelijkheid een onevenredig grote invloed op belangrijke familiebeslissingen uitoefenen. Bij conflicten over het al dan niet verhuizen voor zijn baan zou hij hierdoor de verhuizing kunnen doordrukken. In Nederland heeft deze machtspositie van de man – voor wat betreft de keuze van de woonlocatie – zelfs een wettelijke basis gehad. Tot 1984 stond in de Nederlandse huwelijkswetgeving vermeld dat de plaats van samenwoning door de man bepaald werd.

In de praktijk zal het bij een dergelijke ongelijke machtsverhouding niet snel tot een openlijke confrontatie komen. Volgens aanhangers van de 'gender role theory' is dat in veel gevallen ook niet nodig, omdat de meeste vrouwen in hun opvoeding geleerd hebben om zich bij dit soort zaken aan hun man te conformeren (Markham & Pleck, 1986; Shihadeh, 1991). Niet de macht van de man, maar de aanpassing aan maatschappelijke normen, maakt volgens hen dat vrouwen bereid zijn voor de carrière van hun man te verhuizen.

Dit paper richt zich op de gevolgen van verhuizingen over lange afstand voor de arbeidsparticipatie van gehuwde of samenwonende² vrouwen in Nederland. Op basis van grote representatieve steekproeven van de Nederlandse bevolking voor de jaren 1977 en 1995/1996 wordt onderzocht in hoeverre vrouwen die in het jaar voor de enquête over lange afstand verhuisd zijn qua arbeidsparticipatie verschillen van vrouwen die niet of over korte afstand verhuisd zijn. Bij deze analyse wordt gecontroleerd voor een aantal factoren waarvan bekend is of verwacht kan worden dat ze de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen beïnvloeden. Omdat van een deel van deze factoren verwacht kan worden dat ze de gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zouden kunnen versterken of verzwakken, zullen ook interacties van deze factoren met het verhuiseffect worden onderzocht. Daarnaast zal voor de vrouwen die voor de verhuizing een baan hadden worden onderzocht in hoeverre degenen onder hen die na de verhuizing gestopt zijn met werken verschillen van degenen die wel (weer) betaalde arbeid verrichten. Omdat er gegevens voor twee tijdstippen beschikbaar zijn zal er ten slotte ook aandacht aan veranderingen in de tijd besteed worden.

2. Hypothesen

2.1. De gevolgen van verhuizen

Voor wat betreft de gevolgen van verhuizingen over lange afstand voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen is de verwachting dat een belangrijk deel van de vrouwen hun baan moet opzeggen. De meeste verhuizingen vinden immers plaats voor de carrière van de man en in veel gevallen zal het niet mogelijk zijn om voor beide partners een baan op de nieuwe locatie te vinden. Daar komt bij dat het voor gehuwde vrouwen vaak belangrijk is om dicht bij hun werk te wonen (Camstra, 1994; Pratt & Hanson, 1991). In veel gevallen rust immers nog een aanzienlijk deel van de huishoudelijke taken op hun schouders waardoor zij minder mogelijkheden hebben om over lange afstand te pendelen. Dat geldt zeker voor huishoudens met kinderen. Daarnaast zijn vrouwen vaker dan mannen afhankelijk van het openbaar vervoer. Ten slotte zijn ook de salarissen van vrouwen in het algemeen lager dan die van mannen, zodat het voor hen minder de moeite loont om over lange afstand te pendelen. De verwachting is daarom dat zelfs bij verhuizingen over middellange afstand veel gehuwde vrouwen hun baan zullen opzeggen. Omdat het in een nieuwe omgeving niet zo makkelijk zal zijn om meteen weer een baan te vinden, lijkt het aannemelijk dat een deel van de verhuisde vrouwen op het moment van interview nog geen baan heeft. Onze eerste hypothese luidt daarom:

Hypothese 1: Gehuwde vrouwen die recentelijk over lange afstand verhuisd zijn, zijn vaker zonder werk dan gehuwde vrouwen die niet of over korte afstand verhuisd zijn.

Het opzeggen van de baan vanwege de verhuizing hoeft overigens niet altijd te betekenen dat de verhuizing nadelig voor de carrière van de vrouw is. De resultaten van het empirisch onderzoek naar de gevolgen van verhuizingen zijn wat dit betreft wat tegenstrijdig. Enerzijds is er een aantal onderzoeken waaruit blijkt dat vrouwen die over lange afstand verhuisd zijn minder verdienen en in een minder gunstige arbeidsmarktsituatie verkeerden dan andere vrouwen (bijvoorbeeld Shihadeh, 1991; Smits, 1998). Anderzijds zijn er echter ook enige studies die erop wijzen dat het met die negatieve gevolgen wel mee zou kunnen vallen. Spitze (1984) laat bijvoorbeeld zien dat de verschillen in inkomen tussen verhuisde en niet verhuisde vrouwen in de jaren na de verhuizing steeds kleiner worden. Verder bleek bij een Engels onderzoek naar de situatie van vrouwen die met hun echtgenoot mee naar Aberdeen verhuisd waren (Bonney & Love, 1991), dat van deze vrouwen slechts 14% vond dat de verhuizing ongunstig voor hun carrière was, terwijl 29% van mening was dat ze erop vooruitgegaan waren.

Uit een onderzoek van Cooke en Bailey (1996) blijkt dat een deel van de negatieve effecten van verhuizingen die bij eerder onderzoek gevonden zijn het gevolg zouden kunnen zijn van *zelfselectie*. Het is goed mogelijk dat de vrouwen die ervoor kiezen om voor de carrière van hun man te verhuizen geen aselechte steekproef uit alle gehuwde vrouwen vormen, maar dat ze in een aantal opzichten van de niet-verhuizers verschillen (Cooke & Bailey, 1996; Smits,

1998). Zo zouden vooral vrouwen die al voor de verhuizing in een slechte arbeidsmarktsituatie verkeerden tot verhuizen bereid kunnen zijn. Verder is het mogelijk dat een deel van de vrouwen die na verhuizing geen baan meer hebben toch al van plan was om te stoppen met werken. Volgens Yu et al. (1993) zou voor vrouwen die geen arbeidscarrière nastreven het vinden van een gunstige baan door de man de aanleiding kunnen zijn om met werken te stoppen en fulltime huisvrouw te worden. Cooke en Bailey (1996) vonden dat na controle voor zelfselectie de eerder gevonden negatieve effecten van migratie op de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen verdwenen.

Vanwege de mogelijkheid dat vrouwen die minder affiniteit met betaalde arbeid hebben eerder geneigd zijn om met hun man mee te verhuizen, is het van belang om bij de analyse voor de werkgerichtheid van de vrouw te controleren. Een deel van een eventueel negatief effect van verhuizen zou in dat geval immers geen 'echt' verhuiseffect zijn, maar een gevolg van verschillen die al voor de verhuizing tussen de verhuizende en de niet-verhuizende vrouwen bestond. Bij de analyse in dit paper wordt daarom de arbeidsparticipatie van de vrouw voorafgaande aan de verhuizing als controlefactor meegenomen.

2.2. Versterkende en verzachtende effecten

Ter verklaring van het in een aantal gevallen ontbreken van negatieve gevolgen van verhuizingen voor de arbeidscarrière van gehuwde vrouwen, wijzen Bonney en Love (1991) en Cooke en Bailey (1996) erop dat verhuizingen meestal plaatsvinden naar gebieden met een gunstige werkgelegenheidssituatie, waar het ook voor de vrouwen niet zo moeilijk is om weer een baan te vinden. Daarnaast wordt wel aangevoerd dat veel vrouwen werkzaam zijn in traditionele vrouwenberoepen – zoals verpleegkundige, secretaresse, of onderwijzeres –, waar op veel plaatsen vraag naar is (McCollum, 1990; Pratt & Hanson, 1991). Aangezien dergelijke functies weinig carrièremogelijkheden bieden, kan het verruilen van een baan voor een vergelijkbare functie elders bovendien ook weinig negatieve gevolgen voor het verdere carrièreverloop hebben (Spitze, 1984). Daarom kunnen de volgende twee hypothesen worden geformuleerd over de effecten van verzachtende omstandigheden:

- Hypothese 2: De negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn minder sterk voor vrouwen die verhuizen naar een gebied met een gunstige werkgelegenheidssituatie.
- Hypothese 3: De negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn minder sterk voor vrouwen met een traditioneel vrouwenberoep.

Behalve de arbeidsmarktsituatie en het soort beroep waarin men werkzaam is, zouden ook de leeftijd en het opleidingsniveau van de vrouw een rol kunnen spelen. Oudere gehuwde vrouwen in Nederland hebben een laag niveau van arbeidsparticipatie (Hooghiemstra & Niphuis-

Nell, 1993). Deze groep leeft grotendeels nog volgens het traditionele huwelijks- en gezinssysteem waarbij de man kostwinner was en de vrouw de zorg droeg voor het huishouden en de kinderen. Na een verhuizing zullen deze vrouwen dan ook in het algemeen minder geneigd zijn om betaald werk te zoeken dan jongere vrouwen. Ook van vrouwen met een lage opleiding kan verwacht worden dat zij minder geneigd zullen zijn om na de verhuizing te gaan werken, omdat werken voor hen minder loont dan voor vrouwen met een hoge opleiding. Daar komt nog bij dat het werk dat lager geschoolden kunnen krijgen vaak minder prettig en boeiend is dan het werk van hoger geschoolden. Hierdoor zouden vrouwen met een lage opleiding ook meer geneigd kunnen zijn om de verhuizing aan te grijpen als een gelegenheid om te stoppen met werken. Vanwege de verwachte hogere werk- en carrièrerichtheid van de jongere en hoger opgeleide vrouwen lijkt het bovendien aannemelijk dat deze vrouwen minder snel een verhuizing zullen accepteren als de kansen op het vinden van een nieuwe baan laag zijn (Lichter, 1980). Door dit selectie-effect neemt de kans dat degenen onder hen die wel verhuizen na de verhuizing een baan hebben verder toe. Ten slotte is het nog mogelijk, dat er onder de huishoudens met jongere en hoger opgeleide vrouwen die recentelijk over lange afstand verhuisd zijn, huishoudens voorkomen die voor de carrière van de vrouw verhuisd zijn.

Op grond van het voorgaande kunnen de volgende hypothesen over het effect van leeftijd en opleidingsniveau worden geformuleerd:

Hypothese 4: De negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn minder sterk voor jonge vrouwen.

Hypothese 5: De negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn minder sterk voor hoger opgeleide vrouwen.

Van de aanwezigheid van (kleine) kinderen in het huishouden wordt verwacht dat het de kans op betaald werken van de vrouw zal verlagen. Gehuwde vrouwen dragen immers nog steeds de verantwoording voor het grootste deel van de zorgtaken, zelfs als ze betaalde arbeid verrichten (Van der Lippe, 1993). Vanwege de noodzaak om kinderopvang te regelen en/of om werk te vinden met aangepaste werktijden zal het voor hen moeilijker zijn om aan de slag te komen. De kans dat zij in het jaar na de verhuizing weer aan het werk zijn is daardoor kleiner dan bij vrouwen zonder kinderen. Bovendien lijkt het aannemelijk dat er onder de vrouwen met (kleine) kinderen wel een aantal vrouwen zullen zitten die de verhuizing (en het maken van een carrièrestap van hun echtgenoot) aangrijpen als een gelegenheid om te stoppen met werken en fulltime huisvrouw te worden. De hypothese over het effect van de aanwezigheid van kleine kinderen in het huishouden luidt daarom:

Hypothese 6: De negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn sterker voor vrouwen met kleine kinderen.

Verder is het mogelijk dat het effect van verhuizen op de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen beïnvloed wordt door kenmerken van de echtgenoot. Een hoogopgeleide echtgenoot, of een echtgenoot werkzaam in een hoge functie, heeft in het algemeen een hoger salaris waardoor er voor de vrouw minder noodzaak tot betaalde arbeid bestaat. Bovendien zal bij dergelijke echtgenoten een gunstige carrièrestap het huishouden ook meer op kunnen leveren (Markham & Pleck, 1986). Volgens de theorie over de machtsverdeling binnen huishoudens (Blood & Wolfe, 1960) geeft een hoger salaris de man ook meer invloed op belangrijke huishoudensbeslissingen, zoals de beslissing om al dan niet te verhuizen. Bij huishoudens met hoger opgeleide mannen en met mannen werkzaam in hogere functies zal er daarom waarschijnlijk minder met de belangen van de vrouw rekening gehouden worden. Daarom kunnen de volgende twee hypothesen over effecten van kenmerken van de man geformuleerd worden:

- Hypothese 7: De negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn sterker voor vrouwen met hoogopgeleide mannen.
- Hypothese 8: De negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn sterker voor vrouwen waarvan de man in een hoge functie werkzaam is.

Ten slotte nog een hypothese over het verschil tussen 1977 en 1995/96. Een vergelijking tussen deze twee tijdstippen is uitermate interessant, vanwege de zeer sterke stijging van de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen in de afgelopen decennia. Door een complex van met elkaar samenhangende factoren zoals de daling van het aantal kinderen, de stijging van het opleidingsniveau van vrouwen, de verschuiving van de werkgelegenheid naar sectoren met meer banen voor vrouwen, de door de stijgende werkloosheid toegenomen financiële noodzaak voor vrouwen om te werken, en de vrouwenemancipatie, zijn steeds meer vrouwen na hun huwelijk en na het krijgen van kinderen blijven werken of weer opnieuw gaan werken (zie bijvoorbeeld De Graaf & Vermeulen, 1997; Hooghiemstra & Niphuis-Nell, 1993). Hierdoor is het aantal tweeverdienerhuishoudens sterk gestegen en zijn verhuisbeslissingen steeds moeilijker geworden. Dit te meer omdat in de afgelopen decennia ook het belang dat werkende gehuwde vrouwen hechten aan hun baan is toegenomen, waardoor steeds meer van de tweeverdienerhuishoudens ook tweecarrièrehuishoudens zijn geworden (Green, 1995). Vanwege deze toegenomen werk- en carrièrergerichtheid van gehuwde vrouwen kan verwacht worden dat gehuwde vrouwen in 1995/96 minder dan in 1977 geneigd zijn om een verhuizing te accepteren die ten koste van hun baan gaat en dat ze bovendien in 1995/96 na de verhuizing meer moeite zullen doen om een nieuwe baan te vinden. De hypothese over het verschil tussen 1977 en 1995/96 luidt daarom:

- Hypothese 9: De negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn in 1995/96 minder sterk dan in 1977.

3. Data en methode

3.1. Data

De gegevens die in dit artikel gebruikt worden zijn afkomstig van de Arbeidskrachtentelling van 1977 (AKT77) en van de Enquête Beroepsbevolking van 1995 en 1996 (EBB95/96). Omdat het aantal respondenten bij de EBB's wat kleiner is dan bij de AKT77 en omdat het aantal verhuizingen over lange afstand in Nederland niet zo groot is, zijn de bestanden van de EBB95 en de EBB96 samengevoegd. De analyses beperken zich tot gehuwde en samenwonende personen, ouder dan 21 en jonger dan 60 jaar, waarvan ook de partners tussen de 21 en de 60 jaar oud zijn. De onderste leeftijdsgrens is bij 22 jaar gelegd om verhuizingen vanwege studie zoveel mogelijk uit te sluiten. De bovenste leeftijdsgrens is bij 59 jaar gelegd omdat veel personen op die leeftijd de arbeidsmarkt reeds verlaten hebben wegens VUT, pensioen, of arbeidsongeschiktheid. Aangezien het onderzoek betrekking heeft op arbeidsmigratie van (echt)paren, worden alleen personen in de analyse betrokken die samen met hun partner verhuisd zijn.

3.2. Aanpak

Het effect van verhuizen op de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen wordt onderzocht door middel van logistische regressieanalyse. De afhankelijke variabele bij deze analyse is een dummyvariabele die de waarde '1' aanneemt voor de vrouwen die op het moment van interview betaalde arbeid verrichten en de waarde '0' voor de vrouwen die op dat moment niet betaald werkzaam zijn. Om de hypothesen over versterkende en verzachtende factoren te toetsen wordt een aantal modellen geschat met termen voor de interacties tussen deze factoren en de verhuisvariabele. In het laatste deel van de empirische paragraaf worden logistische regressieanalyses uitgevoerd die specifiek gericht zijn op de groep van vrouwen die verhuisd zijn en die voor de verhuizing een betaalde baan hadden. Doel van deze analyses is na te gaan welke factoren het al dan niet stoppen met werken van deze vrouwen beïnvloeden.

3.3. Onafhankelijke variabelen

Om het effect van verhuizen over lange afstand te meten is een variabele geconstrueerd met vier categorieën: (1) niet verhuisd of verhuisd binnen gemeente, (2) verhuisd tussen gemeenten maar binnen provincie, (3) verhuisd naar naburige provincie, en (4) verhuisd over minimaal twee provinciegrenzen. Alle personen die op het moment van interview op een andere lokatie woonden dan precies één jaar daarvoor worden als verhuisd beschouwd. Bij personen die in het jaar voor het interview meerdere malen verhuisd zijn wordt slechts één verhuizing waargenomen. Als verhuisafstand wordt de afstand tussen de lokatie op het moment van interview en de lokatie één jaar daarvoor genomen. De operationalisatie van deze verhuisafstand op

basis van geografische eenheden in plaats van in kilometers is noodzakelijk omdat er voor 1977 geen andere informatie beschikbaar is. Voor een operationalisatie op basis van meerdere categorieën is gekozen omdat moeilijk te zeggen is welke afstand in deze context als lang te beschouwen is. Omdat het voor werkende gehuwde vrouwen in veel gevallen noodzakelijk is om niet te ver van hun werk te wonen, zou voor een deel van hen zelfs een verhuizing naar een naburige gemeente ten koste van hun baan kunnen gaan.³

Behalve de verhuisdummies worden in de analyse een aantal onafhankelijke variabelen opgenomen waarvan bekend is of verwacht kan worden dat ze de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen beïnvloeden. Als kenmerken van de vrouw worden leeftijd, opleidingsniveau, de arbeidsparticipatie een jaar voor de ondervraging, en – bij vrouwen die voor de verhuizing werkten – bedrijfstak opgenomen. Om te controleren voor nonlineaire leeftijdseffecten bevat het model ook een kwadratische leeftijdsterm. Om te bepalen of de vrouw een 'typisch vrouwenberoep' heeft wordt een dummyvariabele opgenomen die aangeeft of de vrouw al (1) dan niet (0) een niet-universitaire opleiding voor een verzorgend beroep gevolgd heeft. De kenmerken van de echtgenoot waarvoor wordt gecontroleerd zijn opleidingsniveau, wel/niet werkend, arbeidsduur per week, bedrijfstak, wel/niet zelfstandig en beroepsprestige. Voor 1995/96 hebben de baankenmerken alleen betrekking op personen die meer dan 11 uur per week werken. Daarom wordt voor die periode ook een dummy opgenomen die aangeeft of de arbeidsduur (bij de vrouwen de arbeidsduur een jaar voor de ondervraging) meer dan 11 uur per week bedroeg. Ten slotte wordt gecontroleerd voor de aanwezigheid van kinderen in het huishouden en voor de werkgelegenheidssituatie in de regio waarin men woont. Dit laatste gebeurt met een dummy die aangeeft of men wel (1) of niet (0) in de Randstad (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht) woont.

4. Resultaten

4.1. *Het aantal verhuizingen*

Tabel 1 geeft een beeld van het jaarlijkse aantal verhuizingen over verschillende afstanden in Nederland in 1976 en in 1994/1995. Deze tabel laat zien dat het aantal gehuwde of samenwonende paren dat per jaar over lange afstand verhuist niet erg groot is. Zo'n 2,5 procent van alle paren in de leeftijdsgroep tussen 21 en 60 jaar verhuist per jaar over hun gemeentegrens. En van die groep blijft meer dan de helft binnen de eigen provincie. Slechts ongeveer 1 procent van de paren verhuist jaarlijks naar een andere provincie en bijna de helft daarvan komt niet verder dan de naburige provincie. Tussen 1976 en 1994/1995 neemt het aantal verhuizingen waarbij de gemeentegrens overschreden wordt wat af. Tabel 1 laat zien dat deze afname praktisch geheel veroorzaakt wordt door een afname van de verhuizingen over meer dan twee provinciegrenzen.

Tabel 1: Verhuizingen ^{a,b} binnen Nederland van gehuwde of samenwonende paren in de leeftijdsgroep van 22-59 jaar

Verhuisafstand	1977	1995/96
Niet of binnen gemeente	61.033 (97,2)	66.691 (97,6)
Naar andere gemeente maar binnen provincie	1.019 (1,6)	997 (1,5)
Naar naburige provincie	316 (0,5)	381 (0,6)
Over meer dan twee provinciegrenzen	407 (0,7)	291 (0,4)
Totaal aantal paren	62.775 (100)	68.360 (100)

BRON: Arbeidskrachtentelling, 1977 en Enquête Beroepsbevolking, 1995/96

^a Het gaat om verhuizingen in de periode van een jaar voorafgaande aan het interview waarbij beide partners betrokken zijn^b Personen die in het betreffende jaar meerdere keren verhuisd zijn tellen slechts één keer mee

4.2. De arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen

De resultaten van de logistische regressieanalyses ter verklaring van de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen in 1977 en 1995/96 worden gepresenteerd in tabel 2. Vanwege de beperkte ruimte zal alleen worden ingegaan op de effecten van de verhuisvariabele ('Recentelijk verhuisd') onder in deze tabel. We zien dat de parameters van deze variabele in overeenstemming zijn met de eerder geformuleerde verwachtingen. In beide jaren is de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen die recentelijk over een provinciegrens verhuisd zijn significant lager dan die van de referentiegroep, de vrouwen die niet of binnen hun woongemeente verhuisd zijn. Deze verlaging van de arbeidsparticipatie is bovendien nog aanzienlijk sterker voor vrouwen die over twee of meer provinciegrenzen verhuisd zijn. Verder blijkt in 1977 zelfs bij een verhuizing naar een andere gemeente binnen dezelfde provincie de arbeidsparticipatie van de vrouw significant verlaagd te zijn. De bevindingen voor wat betreft de gevolgen van verhuizen over lange afstand voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen zijn dus in overeenstemming met de voorspelling van hypothese 1.

Tabel 2: Parameters van logit modellen ter verklaring van de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen in Nederland in 1977 en 1995/96

	1977		1995/96	
	B	se(B)	B	se(B)
Intercept	-6,462***	0,290	-4,934***	0,273
Leeftijd	0,221***	0,015	0,140***	0,014
Leeftijd kwadraat	-0,003***	0,000	-0,002***	0,000
Opleidingsniveau:				
Lager				
Referentiegroep			Referentiegroep	
VBO/MAVO	0,122***	0,042	0,220***	0,047
HAVO/VWO/MBO	0,321***	0,060	0,447***	0,051
HBO	1,113***	0,087	0,661***	0,064

	1977		1995/96	
	B	se(B)	B	se(B)
<i>Universiteit</i>	2,013***	0,179	0,962***	0,094
Opleidingsrichting verzorgend	0,044	0,041	0,062*	0,033
Werkend vorig jaar	4,402***	0,035	4,355***	0,029
Werkend <12 uur vorig jaar	-	-	-0,591***	0,042
Bedrijfstak vorig jaar: ^a				
<i>Industrie</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
<i>Landbouw</i>	0,815***	0,255	0,380***	0,149
<i>Zakelijke dienstverlening</i>	0,090	0,078	0,281***	0,066
<i>Overige dienstverlening</i>	0,129*	0,077	0,719***	0,068
<i>Onbekend</i>	-0,340*	0,185	-0,769***	0,116
Kinderen:				
<i>Geen</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
<i>Ook < 6</i>	-1,240***	0,046	-0,736***	0,039
<i>Alleen > 6</i>	-0,305***	0,044	-0,208***	0,037
Opleidingsniveau echtgenoot:				
<i>Lager</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
<i>VBO/MAVO</i>	0,061	0,039	0,183***	0,047
<i>HAVO/VWO/MBO</i>	0,073	0,046	0,203***	0,046
<i>HBO</i>	-0,086	0,070	0,184***	0,059
<i>Universiteit</i>	-0,294***	0,096	0,002	0,076
Echtgenoot werkt niet	-0,339***	0,059	-0,338***	0,038
Arbeidsduur echtgenoot:				
<i>Echtgenoot werkt <12 uur</i>	1,199***	0,321	0,312***	0,121
<i>Echtgenoot werkt 12-29 uur</i>	0,377***	0,102	0,069	0,081
<i>Echtgenoot werkt >30 uur</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
Bedrijfstak echtgenoot ^a :				
<i>Industrie</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
<i>Landbouw</i>	0,244***	0,065	0,148*	0,081
<i>Zakelijke dienstverlening</i>	0,095**	0,039	0,118***	0,034
<i>Overige dienstverlening</i>	0,075	0,047	0,207***	0,041
<i>Bedrijfstak onbekend</i>	-0,861**	0,435	0,155	0,152
Echtgenoot zelfstandig ^a	1,096***	0,046	0,372***	0,046
Prestige echtgenoot ^{a,b}	-0,003***	0,001	-0,003***	0,001
Randstad	0,118***	0,031	0,021	0,027
Recentelijk verhuisd:				
<i>Niet / binnen gemeente</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
<i>Tussen gemeenten</i>	-0,521***	0,119	0,053	0,114
<i>Tussen provincies</i>	-0,725***	0,220	-0,491***	0,175
<i>Over 2 provinciegrenzen</i>	-1,333***	0,178	-0,813***	0,193
X^2 / VG	36.773 / 31		51.116 / 32	
N	62.775		68.360	

^a Bij personen die op deze variabelen geen geldige score hebben omdat ze niet betaald werk(t)en of (in 1995/96) minder dan 12 uur werk(t)en is het gemiddelde van de personen met een geldige score ingevuld

^b Op basis van U&S-beroepsprestigeschaal voor Nederland (Sixma & Ultee, 1983)

* = $p < 0,1$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$.

Daarnaast lijkt ook de voorspelling van hypothese 9, dat het negatieve effect van verhuizen in 1995/96 minder sterk is dan in 1977, door de data bevestigd te worden. De parameters voor de interprovinciale verhuizingen en voor de verhuizingen over minimaal twee provinciegrenzen zijn in 1995/96 duidelijk minder negatief dan in 1977. En de parameter voor de verhuizingen naar een andere gemeente binnen de eigen provincie wordt zelfs positief.

Het feit dat er in beide jaren sprake is van een significant negatief verhuiseffect, terwijl er een controlefactor voor de arbeidsparticipatie van de vrouw voorafgaande aan de verhuizing in het model aanwezig is, wijst er verder op dat dit verhuiseffect niet wordt veroorzaakt doordat vrouwen die minder geneigd zijn om te werken vaker verhuizen. Een andere mogelijkheid van zelfselectie, namelijk dat vrouwen die graag willen stoppen met werken eerder een verhuizing accepteren, wordt echter niet uitgesloten.

4.3. Interactie-effecten

Voor de toetsing van de hypothesen 2 t/m 8, over de effecten van versterkende en verzachtende factoren, is een model met de interacties tussen een aantal verklarende variabelen en de verhuisdummy geschat. Om voor iedere variabele één interactieparameter te verkrijgen is de verhuisvariabele bij deze analyse gereduceerd tot twee categorieën: wel (1) of niet (0) verhuisd naar een andere provincie. De parameters voor de interacties worden gepresenteerd in tabel 3. De parameters van de andere variabelen in het model worden niet gepresenteerd. Deze verschillen slechts weinig van de waarden in tabel 2.

Tabel 3: Parameters van logit modellen ter verklaring van de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen in Nederland in 1977 en 1995/96: Interacties tussen geselecteerde variabelen en de verhuisvariabele

Interactie-effect van:	1977		1995/96	
	B	se(B)	B	se(B)
Leeftijd	-0,037*	0,021	-0,023	0,018
Universitaire opleiding	1,400*	0,819	1,143**	0,467
Opleidingsrichting verzorgend	-0,445	0,299	0,099	0,277
Universitaire opleiding echtgenoot	-1,115**	0,453	-0,537	0,339
Ook kinderen < 6 jaar	-0,516	0,351	-0,842***	0,287
Alleen kinderen > 6 jaar	0,483	0,425	-1,077***	0,383
Prestige echtgenoot	0,002	0,007	-0,023***	0,005
Randstad	0,237	0,327	0,777***	0,279
χ^2 / VG	36.766 / 37		51.182 / 38	
N	62.775		68.360	

* = $p < 0,1$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$.

Het interactie-effect van de leeftijd van de vrouw met de verhuisvariabele is in 1977 significant negatief. Dit betekent dat in dat jaar de negatieve gevolgen van verhuizen voor de arbeidsparticipatie sterker zijn voor oudere vrouwen dan voor jongere vrouwen. De oudere gehuwde vrouwen, die grotendeels nog volgens het traditionele huwelijks- en gezinspatroon leven,

accepteren blijkbaar makkelijker een verhuizing die ten koste van hun eigen baan gaat en/of zijn na de verhuizing minder geneigd om weer een baan te zoeken dan jongere gehuwde vrouwen. In 1995/96 is dit leeftijdseffect verdwenen. Deze verandering kan het gevolg zijn van een cohorteffect (de vervanging van oudere vrouwen die zijn opgegroeid in een tijd waarin het ongewoon was voor gehuwde vrouwen om betaald te werken door jongere vrouwen voor wie betaalde arbeid meer vanzelfsprekend is) of van een periode-effect (bijvoorbeeld als door de toegenomen baanonzekerheid op de arbeidsmarkt of door de stijging van de huizenprijzen de bijdrage van de vrouw aan het gezinsinkomen belangrijker zou zijn geworden).

Het interactie-effect van een universitaire opleiding van de vrouw met de verhuisvariabele is in beide jaren significant positief. De vrouwen met een universitaire opleiding hebben na verhuizing dus vaker een betaalde baan dan de andere verhuisde vrouwen. De in hypothese 5 geformuleerde verwachting dat vrouwen met een hogere opleiding minder geneigd zijn om een verhuizing te accepteren als dat ten koste van hun baan gaat (of dat ze meer gemotiveerd zijn om na een verhuizing een baan te zoeken) blijkt dus op te gaan. Dat is niet het geval met de verwachting dat vrouwen die zijn opgeleid voor een typisch vrouwenberoep na de verhuizing vaker een betaalde baan hebben. In beide jaren verschilt het effect van verhuizen niet tussen vrouwen met een niet-universitaire opleiding in de verzorgende richting en andere vrouwen. Hypothese 3 wordt dus niet door de resultaten ondersteund.

Het interactie-effect met de opleiding van de man is alleen significant in 1977. In dat jaar is de afname van de participatie na verhuizing bij vrouwen met een man met universitaire opleiding significant sterker dan bij andere vrouwen. Het effect van het beroepsprestige van de man is in 1977 niet significant. In 1995/96 zien we het omgekeerde: het opleidingsniveau van de man heeft dan geen invloed meer terwijl het effect van zijn beroepsprestige juist wel significant is. In 1995/96 leidt een hoog beroepsprestige van de man tot een sterkere afname van de participatie bij verhuizing. Deze bevindingen geven aan dat het gewicht van de *potentiële* maatschappelijke positie (opleidingsniveau) van de man tussen 1977 en 1995/96 is afgenomen ten gunste van het gewicht van zijn *gerealiseerde* maatschappelijke positie (beroep).

Het negatieve effect van verhuizen is in 1977 niet sterker voor gezinnen met (kleine) kinderen. Misschien dat toentertijd het kleine groepje vrouwen dat kinderen combineerde met een betaalde baan uit zeer gemotiveerde vrouwen bestond, of uit vrouwen die geen andere keuze hadden in verband met een slechte financiële situatie van het huishouden. In beide gevallen lijkt het aannemelijk dat een verhuizing door hen alleen geaccepteerd zou worden als die niet ten koste van hun baan zou gaan. In 1995/96 is het veel gewoner geworden dat vrouwen blijven werken als ze kinderen hebben. We zien dan wel een duidelijk interactie-effect met de aanwezigheid van kinderen. Gehuwde vrouwen met kleine of grotere kinderen die recentelijk verhuisd zijn werken dan significant minder dan vergelijkbare vrouwen die niet verhuisd zijn. Voor deze vrouwen lijkt het dus extra moeilijk te zijn om in de nieuwe omgeving aan de slag te komen. Anderzijds is het ook weer mogelijk dat bij deze vrouwen vooral degenen die weinig affiniteit met betaalde arbeid hebben bereid zijn om met hun man mee te verhuizen.

In 1977 blijkt het niet uit te maken of men na de verhuizing in of buiten de Randstad woont. In 1995/96 is dat wel het geval. Het negatieve effect van verhuizen is dan minder sterk

voor vrouwen die naar of binnen de Randstad verhuisd zijn. Dit resultaat is in overeenstemming met de voorspelling van hypothese 2 dat een verhuizing naar een regio met een gunstige werkgelegenheidssituatie het negatieve effect van de verhuizing (deels) kan compenseren.

In 1977 zijn de interactie-effecten niet erg sterk. In dat jaar is alleen het effect van het opleidingsniveau van de man significant op het 0,05 niveau. De andere effecten zijn niet significant of significant op het 0,1 niveau. Dit geeft aan dat toentertijd de verschillende categorieën vrouwen ongeveer even hard getroffen werden door een verhuizing voor de carrière van hun man. Alleen als de man een hoge opleiding had kwam de verhuizing wat harder aan. In 1995/96 zijn de verschillen tussen de categorieën vrouwen die meer en de categorieën vrouwen die minder door de verhuizing getroffen worden veel groter. Er zijn dan meer interactie-effecten significant en de sterkte van de effecten is beduidend groter dan in 1977. In de afgelopen decennia is het effect van verhuizen op de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen dus behalve zwakker ook specifiekier geworden.

4.4. Stoppen met werken

Een negatief effect van verhuizen op de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen valt eigenlijk alleen te verwachten voor vrouwen die voor de verhuizing betaalde arbeid verrichtten. De situatie van vrouwen die voor de verhuizing niet werkten of naar werk zochten wordt door de verhuizing immers niet wezenlijk veranderd. Daarom wordt in deze paragraaf specifiek voor de groep van verhuisde vrouwen die voor de verhuizing een baan hadden onderzocht welke factoren de kans vergroten dat ze na de verhuizing (weer) betaalde arbeid verrichtten. Tabel 4 presenteert de parameters van de desbetreffende logistische regressiemodellen. Omdat deze analyses alleen betrekking hebben op vrouwen die voor de verhuizing betaalde arbeid verrichtten en die verhuisd zijn, is het aantal respondenten betrekkelijk klein. Daarom bevatten de modellen minder verklarende variabelen dan de modellen in tabel 2. Alleen de variabelen die in minstens één van beide jaren een significant effect vertoonden zijn in het model opgenomen.

Uit tabel 4 blijkt dat in 1977 de effecten van de verklarende variabelen op de arbeidsparticipatie van de verhuisde vrouwen in grote lijnen overeenstemmen met deze effecten voor alle gehuwde vrouwen in tabel 2. De arbeidsparticipatie is hoger voor vrouwen met een hoger opleidingsniveau en voor vrouwen waarvan de man als zelfstandige werkt. De arbeidsparticipatie is lager voor vrouwen waarvan de man hoog is opgeleid en voor vrouwen met kleine kinderen. Alleen het effect van het beroepsprestige van de man is duidelijk anders dan in tabel 2. Verhuisde vrouwen die voor de verhuizing een baan hadden blijken in 1977 minder nadeel van de verhuizing te ondervinden als hun man een hoger beroepsprestige heeft. Misschien dat bij deze groep van vrouwen positieve partnereffecten een rol spelen. In verschillende studies zijn aanwijzingen gevonden dat gehuwde vrouwen mee kunnen profiteren van de hulpbronnen van hun echtgenoot (Hendrickx, Uunk & Smits, 1995).

In 1995/96 zijn de effecten van het opleidingsniveau van de vrouw verdwenen. Van de verhuisde vrouwen die voor de verhuizing een baan hadden werken degenen met een hoge

Tabel 4: Parameters van logit modellen ter verklaring van de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen in Nederland die in het afgelopen jaar verhuisd zijn en die voor de verhuizing betaalde arbeid verrichtten

	1977		1995/96	
	B	se(B)	B	se(B)
Intercept	-1,487	1,034	2,192**	0,945
Opleidingsniveau:				
<i>Lager</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
VBO/MAVO	0,942*	0,519	-0,675	0,882
HAVO/VWO/MBO	1,455**	0,656	-1,136	0,839
HBO	2,886***	0,826	-0,405	0,898
Universiteit	4,156**	1,647	0,608	0,938
Opleidingsrichting verzorgend	-0,134	0,400	0,593*	0,326
Kinderen:				
<i>Geen</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
Ook < 6	-2,547***	0,493	-1,189***	0,306
Alleen > 6	-0,220	0,474	-1,298***	0,387
Opleidingsniveau echtgenoot:				
<i>Lager</i>	Referentiegroep		Referentiegroep	
VBO/MAVO	0,060	0,661	0,835	0,737
HAVO/VWO/MBO	-0,103	0,673	0,910	0,687
HBO	-0,914	0,760	0,449	0,757
Universiteit	-1,928**	0,881	-0,061	0,820
Echtgenoot werkt niet	-0,373	0,627	-	-
Echtgenoot werkt niet of < 12 uur	-	-	0,977*	0,502
Echtgenoot zelfstandig	2,160**	0,882	0,854*	0,482
Prestige echtgenoot	0,022*	0,012	-0,001	0,011
Randstad	0,575	0,370	1,071***	0,331
χ^2 / VG	54,2 / 15		51,5 / 15	
N	219		381	

* = $p < 0,1$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$.

opleiding na de verhuizing niet vaker dan degenen met een lagere opleiding. Omdat bij de analyse van de arbeidsparticipatie van alle vrouwen in tabel 2 er wel sprake is van een hogere participatie van de hoger opgeleide vrouwen, zou dit kunnen betekenen dat het opleidingsniveau van de vrouw tegenwoordig vooral de keuze om wel of niet te verhuizen beïnvloedt. Hoger opgeleide vrouwen zouden dan beter in staat zijn om een verhuizing te voorkomen als die nadelig is voor hun carrière dan lager opgeleide vrouwen. Ook de effecten van het opleidingsniveau en het beroepsprestige van de man zijn in tabel 4 voor 1995/96 niet significant, terwijl ze dat bij de analyse voor alle vrouwen in tabel 2 wel zijn. Ook de invloed van het opleidingsniveau en het beroepsprestige van de man lijkt tegenwoordig dus vooral via hun invloed op de verhuisbeslissing te verlopen. Bij vrouwen van mannen die in 1995/96 niet of minder dan 12 uur werken is de arbeidsparticipatie licht verhoogd. Mogelijk gaat het bij deze huishoudens om vrouwen die voor hun eigen carrière verhuisd zijn.

De factoren waarvan een verzachtende invloed op het negatieve verhuiseffect verwacht wordt – een niet-universitaire opleiding in de verzorgende richting en een verhuizing naar of binnen de Randstad – blijken in 1995/96 het verwachte positieve effect op de participatie na verhuizing te hebben. En de aanwezigheid van (kleine) kinderen in het huishouden heeft het verwachte negatieve effect.

5. Conclusie

Op grond van de resultaten van de logistische regressieanalyses kan geconcludeerd worden dat zowel in 1977 als in 1995/96 verhuizen over lange afstand nadelig is voor de arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen. Vrouwen die over lange afstand verhuisd zijn verrichten minder vaak betaalde arbeid dan vrouwen die niet of over korte afstand verhuisd zijn. In 1977 is dit effect al aanwezig bij verhuizingen over de eigen gemeentegrens. In 1995/96 wordt het alleen aangetroffen bij verhuizingen waarbij minimaal één provinciegrens wordt overschreden. Voor beide jaren geldt dat het effect het sterkst is bij de verhuizingen over de langste afstand, waarbij minimaal twee provinciegrenzen overschreden worden.

Uit de interactie-analyse blijkt dat factoren die normaliter de arbeidsparticipatie van vrouwen bevorderen (een hoge opleiding, wonen in de Randstad) het negatieve effect van verhuizen temperen, terwijl factoren die normaliter een negatief effect hebben op de participatie (een hoge leeftijd, een hoog opleidings- of beroepsniveau van de echtgenoot, de aanwezigheid van kinderen) het negatieve effect van verhuizen versterken. Daarmee lijkt verhuizen over lange afstand een proces te zijn waardoor de bestaande tendenties tot werken of niet-werken onder de onderscheiden groepen vrouwen versterkt worden.

In 1995/96 zijn de effecten van verhuizen wat minder sterk dan in 1977. De participatiegraad van vrouwen die naar een andere provincie verhuisd zijn is echter ook in 1995/96 beduidend lager dan die van de niet verhuisde vrouwen. Dat geeft aan dat tegenwoordig nog steeds als er moeilijke keuzen op het gebied van wonen en werken gemaakt worden de (baan van de) man de overhand heeft. Wel zijn in de afgelopen 20 jaar de verschillen tussen de diverse categorieën vrouwen groter geworden. In 1977 had verhuizen voor de carrière van de man iets weg van een natuurverschijnsel dat alle groepen vrouwen die het meemaakten ongeveer even hard trof. Alleen als de man een universitaire opleiding had kwam het nog wat harder aan. In 1995/96 bestaan er daarentegen duidelijke verschillen tussen vrouwen die meer (degenen met kinderen en waarvan de man een hoge functie heeft) en vrouwen die minder (degenen met een hoge opleiding en die na de verhuizing in de Randstad wonen) door de verhuizing getroffen worden.

Een belangrijke beperking van dit onderzoek is dat het alleen betrekking heeft op vrouwen die niet langer dan een jaar voor het interview verhuisd zijn. Het gaat dus om de directe gevolgen van de verhuizing voor de arbeidsparticipatie van de vrouw. Het lijkt aannemelijk dat veel van de vrouwen die vanwege de verhuizing hun baan hebben opgegeven na verloop van wat langere tijd weer een nieuwe baan vinden. In de buitenlandse literatuur zijn daar wel aanwij-

zingen voor gevonden (bijvoorbeeld Spitze, 1984). Dat neemt niet weg dat de carrière van de betrokken vrouwen vanwege de verhuizing onderbroken is, met alle negatieve gevolgen die dat voor hun toekomstig carrièreverloop kan hebben.

Noten

1. Jeroen Smits is als post-doc onderzoeker werkzaam bij het Urban Research Centre Utrecht van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. Dit onderzoek is verricht in het kader van het project 'Ruimtelijke mobiliteit en arbeidsmobiliteit in de huishoudenscarrière' dat gefinancierd wordt door het Prioriteitsprogramma Bevolkingsvraagstukken van NWO. Met dank aan Claartje Mulder voor haar commentaar op een eerdere versie van dit artikel.
2. In dit artikel wordt geen onderscheid gemaakt tussen gehuwde en samenwonende personen. Als er termen als 'huwelijk', 'gehuwd' of 'echtpaar'

gebruikt worden dan worden daarmee ook de samenwonende personen bedoeld.

3. Door samenvoegingen is het aantal gemeentes in de periode 1977-1995/96 afgenomen en zijn de gemeentegrenzen dus ruimer geworden. Dat betekent dat een intergemeentelijke verhuizing in 1995/96 in doorsnee een verhuizing over een wat grotere afstand is dan in 1977. De afname van de negatieve gevolgen van intergemeentelijke verhuizingen voor de arbeidsparticipatie zou daardoor wat onderschat kunnen worden. Voor de interprovinciale verhuizingen hebben deze wijzigingen geen gevolgen.

Literatuur

- Blau, P. & Duncan, O. (1967). *The American occupational structure*. New York: Wiley.
- Blood, P. & Wolfe, D. (1960). *Husbands and wives. The dynamics of married living*. New York: Free Press.
- Bonney, N. & Love, J. (1991). Gender and migration: Geographical mobility and the wife's sacrifice. *The Sociological Review*, 39, 335-48.
- Camstra, R. (1994). The geodemography of gender: Spatial behaviour of working women. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 85, 434-45.
- Cooke, Th. & Bailey, A. (1996). Family migration and the employment of married women and men. *Economic geography*, 72, 38-48.
- De Graaf, P. & Vermeulen, H. (1996). Female labour market participation in the Netherlands: Developments in the relationship between family cycle and employment. In H. P. Blossfeld & C. Hakim (Red.), *Between equalisation and marginalisation: Part-time working in Europe and the USA* (pp. 191-209). Oxford: Oxford University press.
- Green, A. (1995). The geography of dual career households: A research agenda and selected evidence from secondary data sources for Britain. *International Journal of Population Geography*, 1, 29-50.
- Hendrickx, J., Uunk, W., & Smits, J. (1995). Stratificatie en het huwelijk. Partnerkeuze en partnerrelaties. In J. Dronkers & W. Ultee (Red.) *Verschuivende ongelijkheid in Nederland. Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (pp. 162-81). Assen: Van Gorcum.
- Hooghiemstra, B. & Niphuis-Nell, M. (1993). *Sociale atlas van de vrouw, Deel 2*. Rijswijk: SCP; Den Haag: VUGA.
- Lichter, D. (1980). Household migration and the labor market position of married women. *Social Science Research*, 9, 83-97.

- Markham, W. & Pleck, J. (1986). Sex and willingness to move for occupational advancement: Some national sample results. *Social Science Quarterly*, 27, 121-43.
- McCollum, A. (1990). *The trauma of moving*. Andover, Mass: Sage.
- Mincer, J. (1978). Family migration decisions. *Journal of Political Economy*, 86, 749-773.
- Pratt, G. & Hanson, S. (1991). Time, space, and the occupational segregation of women: A critique of human capital theory. *Geoforum*, 22, 149-57.
- Shaklee, H. (1989). Geographical mobility and the two-earner couple: Expected costs of a family move. *Journal of Applied Social Psychology*, 19, 728-43.
- Shihadeh, E. (1991). The prevalence of husband-centered migration: Employment consequences for married women. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 432-44.
- Sixma, H. & Ultee, W. (1983). Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig. *Mens en Maatschappij*, 58, 109-131.
- Sjaastad, L. (1962). The costs and returns of human migration. *Journal of Political economy*, 70, 80-93.
- Smits, J. (1998). Gevolgen van verhuizingen over lange afstand voor het inkomen van gehuwde mannen en vrouwen in Nederland, 1981-1993. *Tijdschrift Voor Arbeidsvraagstukken*, 14, 39-56.
- Spitze, G. (1984). The effect of family migration on wives' employment: How long does it last? *Social Forces*, 62, 21-36.
- Van der Lippe, T. (1993). *Arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen*. Amsterdam: Thesis.
- Yu, L., Wang, M., Kaltreider, L., & Chien, Y. (1993). The impact of family migration and family life cycle on the employment status of married college-educated women. *Work and Occupations*, 20, 233-46.